

TWEEHUIZIGE ZEGGE TERUG IN FRYSLÂN

Michel Krol & Arend Timmerman

In mei van dit jaar heeft Pauline Arends, medewerkster van Staatsbosbeheer, in de Noordelijke Friese Wâlden van Fryslân een bijzondere plantenvondst gedaan. Op een plek waar de soort nog nooit eerder was vastgesteld, werd Tweehuizige zegge gevonden. Deze kleine plant is in Fryslân in 1969 voor het laatst aantoonbaar gevonden in het Wijnjeterper Schar. Maar de soort is niet alleen in Fryslân extreem zeldzaam; ook buiten onze provincie is het aantal vindplaatsen op één hand te tellen.

Een zeldzaamheid

De Tweehuizige zegge *Carex dioica* is een soort die, afgaande op de literatuur, zo veel (tegengestelde) eisen aan haar omgeving stelt dat je er niet eens naar durft te zoeken. Al meer dan twintig jaar wordt er gevreesd voor het behoud van deze soort in ons land. De vergaande ontwatering en de luchtvervuiling (nitraten) in Nederland geven immers weinig hoop voor kritische soorten. Een herstelproject eind jaren '90 in het kader van het Overlevingsplan Bos en Natuur leverde in de Elperstroom verrassend genoeg de terugkeer van de Tweehuizige zegge op (Nuis 2001). Hier werd niet alleen geplagd, maar ook de waterhuishouding gerestoureerd. Verder bleek vorig jaar dat de soort ook nog steeds (of weer) in een perceel langs het Peizerdiep voorkomt.

Tweehuizige zegge, teruggevonden in de Noordelijke Friese Wâlden.

foto: Hans Boll

Eerdere speurtochten

Tweehuizige zegge is moeilijk in het veld te vinden. Bijna net zo moeilijk als een andere zeggesoort, de eveneens zeer zeldzame Vlozegge *Carex pulicaris*. Het aantal bloeiستengels wisselt sterk per jaar wat het vinden van de soort er niet makkelijker op maakt. Verder kan de soort jarenlang schijnbaar afwezig zijn in een terrein om dan plotseling weer op te duiken. Dit lijkt ook aan de hand te zijn op een andere locatie dan de vondst van Pauline Arends. Op 2 km afstand was Tweehuizige zegge voor het laatst in 1954 gevonden door D.T.E. van der Ploeg. Een zoektocht dit jaar leverde een groot aantal bloeiende exemplaren op waarmee het aantal vindplaatsen voor Fryslân op twee komt!

Aangemoedigd door dit succes is er ook gespeurd in het Wijnjeterper Schar, maar dit heeft niets opgeleverd. Vooralsnog gaat Staatsbosbeheer er vanuit dat de Tweehuizige zegge daar echt verdwenen

is. De huidige hydrologie van het Wijnjeterper Schar is ook sterk gewijzigd ten opzichte van de situatie in 1950. Het is te hopen dat de herstelmaatregelen ten behoeve van de hydrologie rond het Koningsdiep (in het kader van het ROM-project), de soort kunnen doen terugkeren naar dit prachtige reservaat.

Standplaatsfactoren

Oude Flora's van het begin van de 20^e eeuw geven vaak een idee van de zeldzaamheid van soorten in vroeger tijd. Dat het er toen voor veel soorten stukken rooskleuriger uitzag blijkt uit de beschrijving in een oude Heukels (1919) van het voorkomen van Vlozegge als "vrij algemeen". Tweehuizige zegge werd daarentegen ook toen al als "zeer zeldzaam" en bovendien "sterk achteruitgaand" beschreven. De Flora Neerlandica geeft voor het voorkomen in Nederland:

"Vochtige plaatsen in veenachtige heiden op leemhoudende, niet te arme zandgrond. Zowel op afgeplagde plekken in vochtige heide, met Witte snavelbies *Rhynchospora alba*, Moeraswolfsklauw *Lycopodium inundatum* en Veenmosorchis *Hammarbya paludosa*, als op dichter begroeid; iets mineraalrijker terrein met Vetblad *Pinguicula vulgaris*, *Parnassia palustris* en Knopbies *Schoenus nigricans* en op meer moerassige bodem. Verdraagt kunstmest noch ontwatering. Door ontginnen van geschikte groeiplaatsen overall zeer zeldzaam geworden" (Kern & Reichgelt 1954). Ook de Nederlandse Oecologische Flora (Weeda et al. 1994) geeft aan dat Tweehuizige zegge vanouds zeldzaam is in Nederland. Bovendien concludeert Weeda dat de soort tegenwoordig vooral voorkomt in blauwgraslanden en minder of niet meer op afgeplagde plekken in natte heide op leem. Curieus!

Kritisch

Qua standplaats lijkt de Tweehuizige zegge op de Vlozegge, maar ze is nog veel kieskeuriger. De Tweehuizige zegge is alleen te vinden op onbeschaduwde, onbemeste, laag begroeide plaatsen op humusrijke tot venige, zwak zure tot neutrale, fosfaatarme zand- en leemgrond (bij uitzondering op puur veen), met basenrijk grondwater dat 's winters ongeveer tot de oppervlakte stijgt en 's zomers hoogstens enkele decimeters wegzakt (Weeda et al. 1994). Verder verdraagt de soort geen grote schommelingen in de waterstand en verdwijnt ze bij verdroging of overstroming. Samen met de problematiek van de vermessing van Nederland zijn dit factoren die het subtiële evenwicht tussen haar verschillende tolerantiegrenzen verstoren, waardoor de soort verdwijnt.

Tweehuizige zegge

foto: Hans Boll

Tweehuizige zegge groeit dus uitsluitend op plaatsen die een extreem geringe milieudynamiek hebben oftewel gebieden waar de schommelingen tussen de verschillende milieufactoren heel miniem zijn. Dit wordt bewerkstelligd in gebieden met veel, maar kleine gradiëntverschillen. In dit soort gebieden is sprake van een vage grens tussen de verschillende milieus ('limes divergens'). Het mag duidelijk zijn dat dit nog slechts in een gering aantal natuurgebieden voorkomt, waar de hydrologie nog niet helemaal ten gronde gericht is en waar door de beheerder zorgvuldig wordt beheerd met aangepast materiaal om zo het veld de rust te gunnen die het zo hard nodig heeft om kritische soorten te kunnen herbergen. Dit kleinschalige beheer is echter bijzonder kostbaar en tijdrovend. Het kan voor een beheerder dan ook een overweging zijn om voor ander, ongeschikt, materiaal te kiezen. Dat dit voor kritische soorten negatief werkt, moge duidelijk zijn.

Gelukkig is er bij de verschillende natuurbeherende organisaties door het jarenlang beheer van kwetsbare terreinen, kennis en ervaring opgedaan, waarmee de terreinen in vertrouwde handen zijn. Scholing en onderzoek hebben de verschillen in inzicht bij de diverse beheerders enigszins gestroomlijnd, al zijn er nog tal van discussiepunten die nog niet goed wetenschappelijk vallen te onderbouwen. De enige goede graadmeter die de meeste zekerheid geeft aan een be-

heerder, is te kijken naar de soorten die in zijn of haar terrein voorkomen en of daar per jaar verschillen in zitten.

De Friese vindplaatsen

Kijken we naar de begeleidende plantengroei op de beide vindplaatsen in Fryslân, dan blijkt daar een grote overlap in te zitten. Beide vindplaatsen zijn overgangszones in trilvenen. Op de ene vindplaats valt vooral Waterdrieblad *Menianthes trifoliata* en Ronde zegge *Carex diandra* op; de andere kenmerkt zich met name door Draadzegge *Carex lasiocarpa*. Deze soorten worden, evenmin als de eveneens in grote getale aanwezige Blonde zegge *Carex hostiana*, geen van alle door Weeda genoemd als frequente begeleider. De enige overeenkomst die er zit in de vegetatieopnames die zijn gemaakt van de vindplaatsen en de soorten die Weeda aanvoert als begeleiders zijn Blauwe zegge *Carex panicea*, Tormentil *Potentilla erecta*, Lidrus *Equisetum palustre*, Veenpluis *Eriophorum angustifolium* en Zwarte zegge *Carex nigra*. Niet echt bijzondere soorten en ook geen echte kensoorten van een trilveen. Het is dan ook lastig om een kenmerkende vegetatieopname te maken van de groeiplaatsen. De zone waarin Tweehuizige zegge voorkomt is plaatselijk erg smal en heeft dus maar een klein aandeel in een doorsnee vegetatieopname van 1 x 1 meter.

Discussie

De vraag die automatisch naar boven komt borrelen is of de soort misschien jarenlang over het hoofd is gezien op de vindplaatsen. Waarschijnlijk is dit niet het geval omdat de beide terreinen al jaren intensief bezocht worden en er zeker door de tweede auteur en vele anderen telkens naar Tweehuizige zegge is gezocht. Het toeval wil dat er vorig jaar uitgebreid gezocht is naar de soort op de oude vindplaats van D.T.E. van der Ploeg. Tijdens een excursie van de Plantensociologische Kring Nederland werd het perceel in de bloeitijd stelselmatig uitgekamd. Daarnaast is er vorig jaar, eigenlijk tegen beter weten in, ook door ons vele malen gezocht naar de soort. Dat heeft toen niets opgeleverd, terwijl wel de juiste locaties zijn bekeken.

Ook op de vindplaats van Arends, waar de zegge nog nooit eerder was gevonden, is jarenlang gericht naar de soort gezocht. Dit terrein is omstreeks 1975 aangekocht. Het ligt voor de hand dat de soort toen zou zijn opgevallen als deze er bloeiend had gestaan. Op enkele meters van de vindplaats is in 2004 tijdens dezelfde PKN-excursie een vegetatieopname gemaakt. Gezien de deskundigheid van de deelnemers zou de soort toen zeker zijn opgevallen. Bovendien zijn beide percelen de afgelopen jaren regelmatig bezocht door florist Papenburg uit Buitenpost die de soort goed kent van zijn bezoeken aan het buitenland. Daarmee is het aanneme-

lijk dat de Tweehuizige zegge in ieder geval de laatste vijftig jaar niet meer, of hooguit met enkele exemplaren bloeiend aanwezig was.

In hoeverre de Tweehuizige zegge in het ene perceel echt een nieuwkomer is, valt niet met zekerheid te achterhalen. Uit de periode van voor de aankoop door Staatsbosbeheer zijn namelijk geen gegevens bekend. Maar het moet bijna wel zo zijn dat de zeggesoort hier vroeger ook voorkwam. Mogelijk heeft de verstoorde hydrologie en het intensiever wordende agrarische gebruik er voor gezorgd dat de planten de afgelopen jaren niet meer tot bloei kwamen (en vind ze dan maar eens). Vooralsnog lijken de werkzaamheden gedurende de laatste tien jaar voor wat betreft de restauratie van de hydrologie en het kappen van de bomen, samen met de vorig jaar gunstige klimatologische omstandigheden en het jarenlange aangepaste beheer, de reden voor dit succes. De conclusie van gunstige klimatologische omstandigheden trekken wij uit het feit dat ook andere (zeldzame) zeggesoorten als Draadzegge *Carex filiformis*, Grote knotszegge *Carex buxbaumii* en Blonde zegge *Carex hostiana* in 2005 massaal tot bloei kwamen. Wat die omstandigheden precies zijn, valt moeilijk te omschrijven. Mogelijk heeft de strenge vorst van begin maart de planten aanzet tot extreme bloei, of is het de buitengewone regenval van vorig jaar zomer geweest. Wie zal het zeggen?

De Tweehuizige zegge was de laatste 50 jaar niet meer of hooguit met enkele exemplaren bloeiend aanwezig in de Noordelijke Friese Wâlden.

foto: Hans Boll

Succesvol natuurbeheer

Zo nu en dan worden er plantensoorten ontdekt die doen vermoeden dat het de goede kant op gaat met de natuur in Nederland. De vondst van de Tweehuizige zegge hoort daar zeker bij. Voor een natuurbeheerder zijn dit soort planten een beetje 'de saus bij de pasta'. Het opnieuw verschijnen van dit soort zeldzame en kritische planten geeft aan dat het bij een goed beheer mogelijk is om ook minder algemene soorten voor ons land te behouden.

Helaas is het niet alleen maar rozengeur en maneschijn. Sinds de jaren '70 zijn veel soorten uit ons land verdwenen en deze verarming lijkt zich nog steeds voort te zetten. De natuurbeherende organisaties kunnen dan ook zeker niet op hun lauweren rusten. Zij zullen de komende jaren keihard moeten blijven werken aan herstelmaatregelen ten aanzien van hydrologie, vermessing en achterstallig beheer in hun terreinen. Maar zo lang er hoop gloort aan de horizon is het fijn werken.

Tot slot

Omwille van de kwetsbaarheid van de terreinen waarin deze soort is ontdekt, worden deze niet bij naam genoemd. We nemen aan dat de ware natuurliefhebber hier begrip voor heeft.

Literatuur

- HEUKELS, H. 1919. Geïllustreerde schoolflora voor Nederland. Zevende vermeerderde en verbeterde druk. P. Noordhoff, Groningen.
- JERMY, A.C. & A.O. CHARTER & R.W. DAVID 1982. Sedges of the British Isles. Botanical Society of the British Isles.
- KERN, J.H. & TH. J. REICHEL 1954. In: Soest, J.L. van, J. Heimans & S.J. van Oostroom (red.). Flora Neerlandica. Flora van Nederland. deel 1, aflevering 3, Cyperaceae - Carex. Koninklijke Nederlandse Botanische Vereniging. Amsterdam.
- NUIS, S. 2001. Herstel van natte schraallanden bij Staatsbosbeheer. Staatsbosbeheer, afdeling terreinbeheer.
- WEEDA, E., R. WESTRA, CH. WESTRA & T. WESTRA 1994. Nederlandse Oecologische Flora, wilde planten en hun relaties, deel 5. KNNV Uitgeverij in samenwerking met IVN.
- WESTHOFF, V., P.A. BAKKER, C.G. VAN LEEUWEN, E.E. VAN DER VOO 1970. Wilde planten (flora en vegetatie in onze natuurgebieden deel 1 en 3). Vereniging tot behoud van natuurmonumenten in Nederland, 's-Graveland.

Michel Krol & Arend Timmerman,
Staatsbosbeheer Noord, Postbus 333, 9700 AH Groningen,
tel.: 06-13631385, e-mail: m.krol@staatsbosbeheer.nl